

САНАТОРНО-КУРОРТНА СФЕРА: ІНФРАСТРУКТУРНА СКЛАДОВА, СТАН РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Сформульовано розуміння санаторно-курортної сфери, що є частиною рекреації. Показано місце санаторно-курортної діяльності серед інших форм рекреаційної діяльності та виділені три її основні функції. Розроблено модель функціональної структури курорту, де серед складових виділяється специфічна та звичайна інфраструктура. Пропонується поділ санаторно-курортних закладів на спеціалізовані та загальнооздоровчі. Проаналізовані загальнодержавні та регіональні показники кількості і місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів України. Запропоновані заходи покращення ситуації у санаторно-курортній сфері України.

Ключові слова: санаторно-курортна сфера, інфраструктура, санаторно-курортні заклади.

Сформулировано понимание санаторно-курортной сферы, которая является частью рекреации. Показано место санаторно-курортной деятельности среди других форм рекреационной деятельности и выделены три ее основных функции. Разработана модель функциональной структуры курорта, где среди составных выделяется специфическая и обычная инфраструктура. Предлагается деление санаторно-курортных учреждений на специализированные и общеоздоровительные. Проанализированы общегосударственные и региональные показатели количества и вместимости санаторно-курортных и оздоровительных учреждений Украины. Предложены мероприятия улучшения ситуации в санаторно-курортной сфере Украины.

Ключевые слова: санаторно-курортная сфера, инфраструктура, санаторно-курортные учреждения.

It is considered the conception of sanatoria and resort sphere, which is a part of recreation. The place of sanatoria and resort sphere among other forms of recreation is shown and its main three functions are defined. The model of functional structure of a resort has been developed; among its parts the specific and general infrastructure are defined. The division of sanatoria and resort institutions at specialized and general ones is proposed. The national and regional characteristics of quantity and capacity of sanatoria and resort and health-improving institutions in Ukraine are analyzed. The measurements on improving the sanatoria and resort sphere of Ukraine are proposed.

Keywords: sanatoria and resort sphere; infrastructure; sanatoria and resort institutions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтенсивний розвиток науки й техніки, прискорений темп життя, зростаючий потік інформації не найкращим чином впливають на людину. Адже вона перебуває в постійному емоційному напруженні, під тиском інформаційного потоку, змушена знаходитись у постійному русі та вирішувати проблеми в екстремальних умовах, витратити багато енергії. Все це негативно відбивається на фізичному та психологічному стані людини. Повноцінне відновлення сил можливе тільки через здійснення рекреаційної діяльності, частиною якої є санаторно-курортна діяльність. Саме ця галузь рекреації, спрямована на лікування, медичну реабілітацію та профілактику захворювань, має провідне значення для відновлення життєвих сил людини, що суттєво впливає на продуктивність праці. Тому актуальним є розгляд питань розвитку санаторно-курортної сфери, зокрема її інфраструктурної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатня увага приділяється санаторно-курортній сфері у публікаціях у галузі рекреалогії,

рекреаційної географії, курортології таких науковців, як Бабов К.Д., Бейдик О.О., Єжов В.В., Зорін І.В., Квартальнов В.А., Любіцева О.О., Смаль І.В., Сокол Т.Г., Стафійчук В.І., Торохтін О.М., Фоменко Н.В., Чорненко Н.В. та ін. Хоча більший акцент робиться на ресурсну складову цієї сфери, переважно досліджуються економічні, управлінські, медичні аспекти санаторно-курортної галузі, а мало приділяється уваги такій важливій складовій цієї форми рекреаційної діяльності, як інфраструктура.

Саме таким малодослідженим питанням і присвячена ця стаття, основна мета якої – сформулювати уявлення про санаторно-курортну сферу як складову рекреації, деталізувати розуміння інфраструктури санаторно-курортної діяльності та показати її розвиток в Україні.

Виклад основного матеріалу. Санаторно-курортна сфера включає всі складові практичної реалізації санаторно-курортного обслуговування та окреслює межі її застосування. До неї входить вся сукупність спеціалізованих закладів, допоміжних підприємств, управлінських структур, рекреантів, наукових та освітніх установ й організацій, їх діяльність, зв'язки, взаємодія, ресурсна база, суміжні галузі та виробництва (наприклад, розлив мінеральних вод у харчовій промисловості) тощо.

Санаторно-курортна сфера належить до соціальної сфери, основним завданням якої є задоволення потреб людини. З одного боку, санаторно-курортні заклади разом із лікарняними закладами, лікарськими амбулаторно-поліклінічними закладами, станціями (відділеннями) швидкої медичної допомоги відносяться до системи охорони здоров'я, а з іншого – до рекреаційної сфери, в якій відбувається відновлення та розвиток життєвих сил людини.

У соціальній сфері санаторно-курортна сфера посідає гідне місце через свій значний медико-економічний ефект, який полягає у тому, що скорочуються втрати по днях непрацездатності в 3–4 рази, зменшуються виплати допомоги по лікарняних у 2–2,5 рази, подовжуються періоди ремісії хвороби, значно зменшується кількість днів невиходу на роботу батьків через зменшення хвороб у дітей [3].

Покращення фізичного та психологічного стану людини, що піддається негативному впливу сучасного життя, можливе за рахунок здійснення *рекреаційної діяльності*, під якою розуміємо *процес відтворення і розвитку фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, що відбувається у вільний час поза помешканням її постійного проживання в місцях, які можуть бути використані для цих цілей*.

За сформованою у вітчизняній літературі позицією рекреація включає в себе такі форми проведення вільного часу, як туризм, екскурсії, санаторно-курортна діяльність, відпочинок (рис. 1).

Санаторно-курортна діяльність вирізняється такими специфічними рисами (за матеріалами [8]): 1) підвищена вимогливість до ресурсного забезпечення та якості довілля, від яких залежить лікувальний ефект; 2) обмеженість вибору місця та часу залежно від специфіки лікування чи

профілактики; 3) значна тривалість (досягнення лікувального ефекту при перебуванні на курорті менше 3–4 тижнів малоімовірно); 4) переважання серед споживачів лікувально-оздоровчих послуг осіб старших вікових груп (причина полягає у загостренні чи появі хронічних захворювань у цей період життєвого циклу, лікування яких ефективніше саме на курортах); 5) незважаючи на масовість, вимагає індивідуалізації в обслуговуванні; 6) менша залежність від сезонних коливань попиту; 7) висока вартість (лікування на курорті є дорогим); 8) обов'язкова наявність специфічного технічного оснащення, відповідного устаткування та спеціально підготовленого персоналу високої кваліфікації.

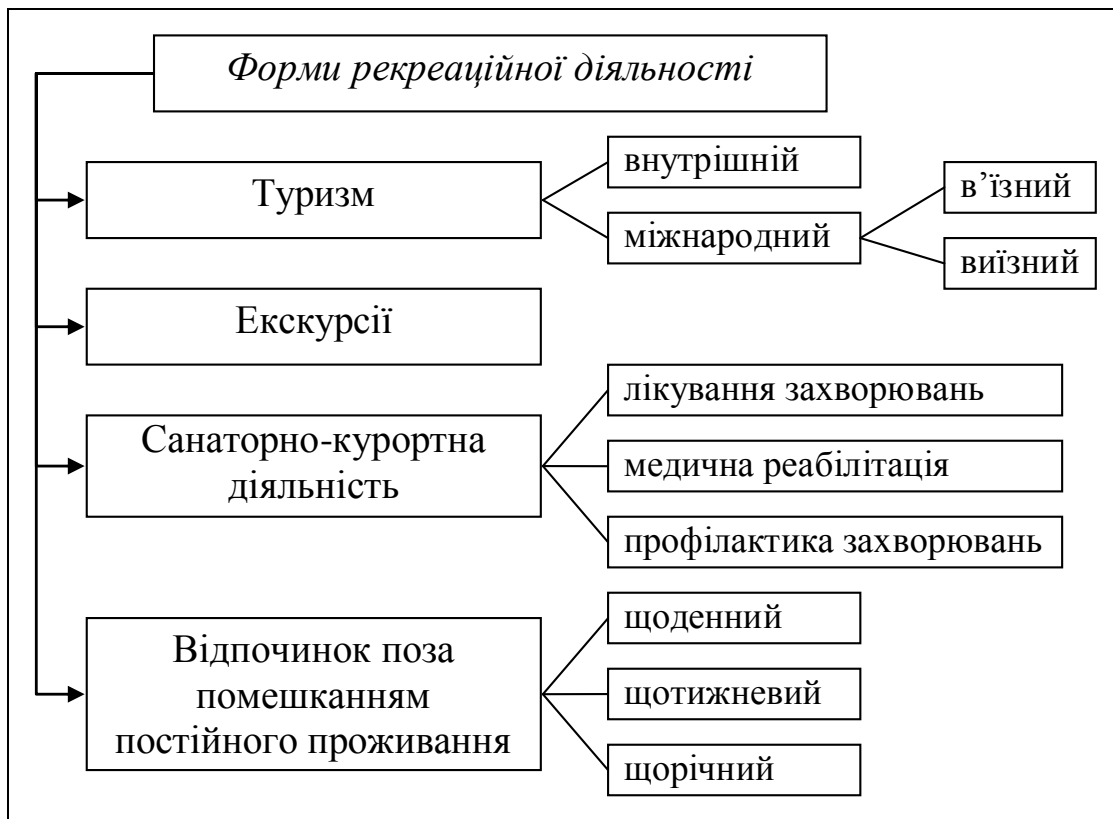

Рис. 1. Форми рекреаційної діяльності (складено автором)

Основою санаторно-курортної діяльності є курорти, під якими згідно із Законом України «Про курорти» розуміють «освоєну природну територію на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, які використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації, підлягає особливій охороні» [1]. Курорт повинен мати: офіційне визнання, необхідне для встановлення в межах відповідної місцевості визначеного правового режиму, спеціальні прилади, будівлі та заклади для раціонального застосування курортних факторів, лікувально-профілактичні заклади, що забезпечують медичне обслуговування хворих, спортивні споруди та

майданчики, культурні заклади, заклади громадського харчування та побутового обслуговування (рис. 2).

Здійснення будь-якої рекреаційної діяльності, у тому числі і санаторно-курортної, базується на рекреаційному потенціалі території, що в свою чергу поділяємо на дві частини відносно рекреаційних потреб населення: 1) ту, що їх генерує (рекреаційні ресурси); 2) ту, що забезпечує їх реалізацію (рекреаційні послуги, інфраструктура рекреації) [4, 6].

Рис. 2. Функціональна структура курорту (складено автором)

З огляду на функціональну структуру курорту (рис. 2) ресурсно-рекреаційною складовою потенціалу території є лікувально-оздоровчі ресурси, рекреаційні послуги цієї форми рекреації надаються в основному спеціалістами санаторно-курортних закладів. Самі ж ці заклади, а також спеціальні пристосування, установи та споруди для лікувального використання, заклади культурно-побутового обслуговування виступають інфраструктурою санаторно-курортної діяльності. Хоча перші дві складові являють специфічну інфраструктуру, наявність якої потрібна обов'язково, адже без неї неможливо займатися санаторно-курортною діяльністю, а остання – звичайну, що створює комфортні умови для цієї форми рекреації [4, 6].

Санаторно-курортні заклади можна поділити на спеціалізовані, в яких функція санаторно-курортного лікування, профілактики, оздоровлення первинна, основна, базова, та загальнооздоровчі, де ця функція – вторинна, неосновна, другорядна (рис. 3).

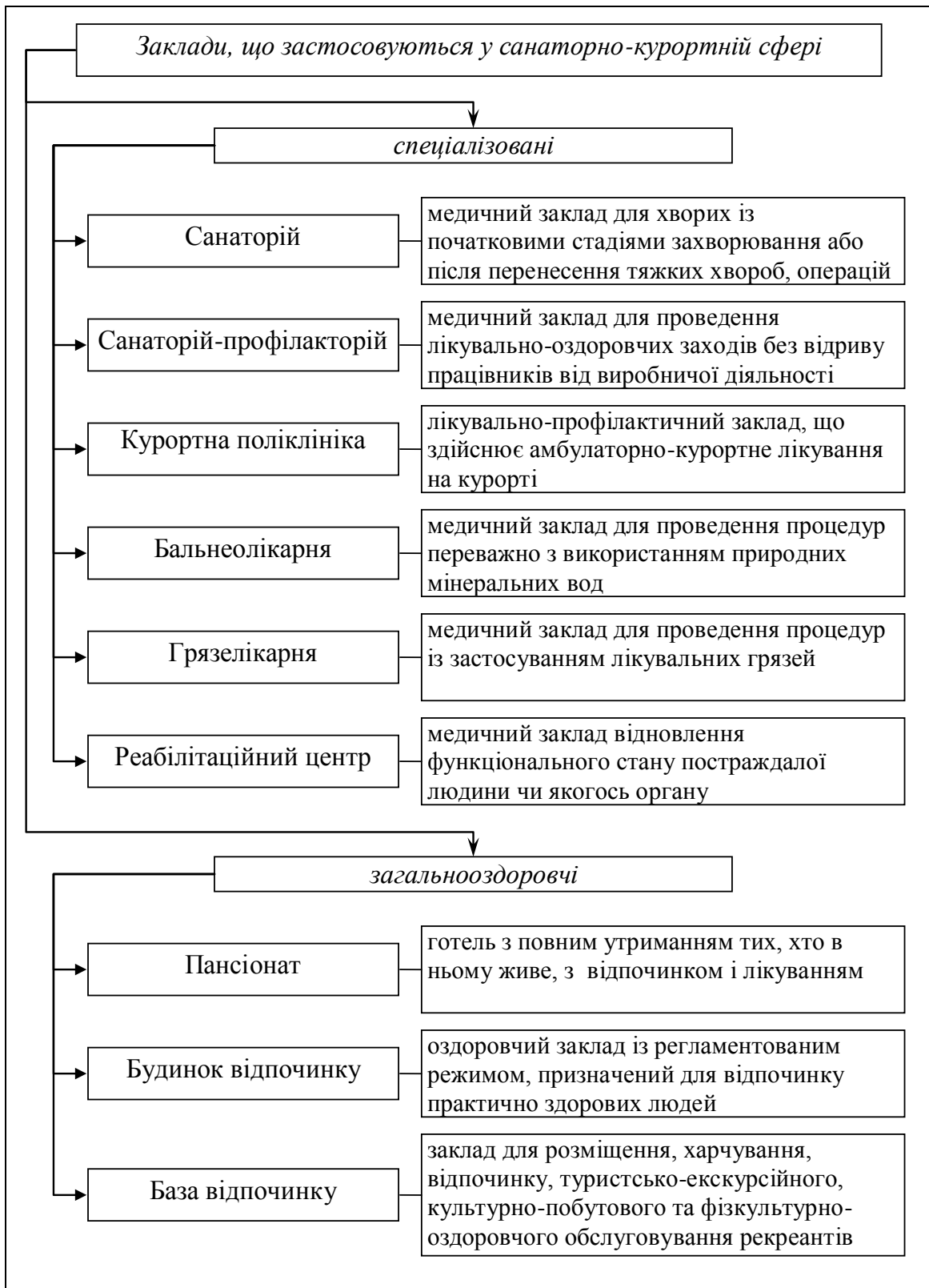

Рис. 3. Види закладів, які застосовуються у санаторно-курортній сфері (складено автором)

Аналіз статистичних даних [11] засвідчує, що у період із 1990 р. по 2009 р. простежується стійка тенденція до зниження кількості та місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів в Україні (рис. 4).

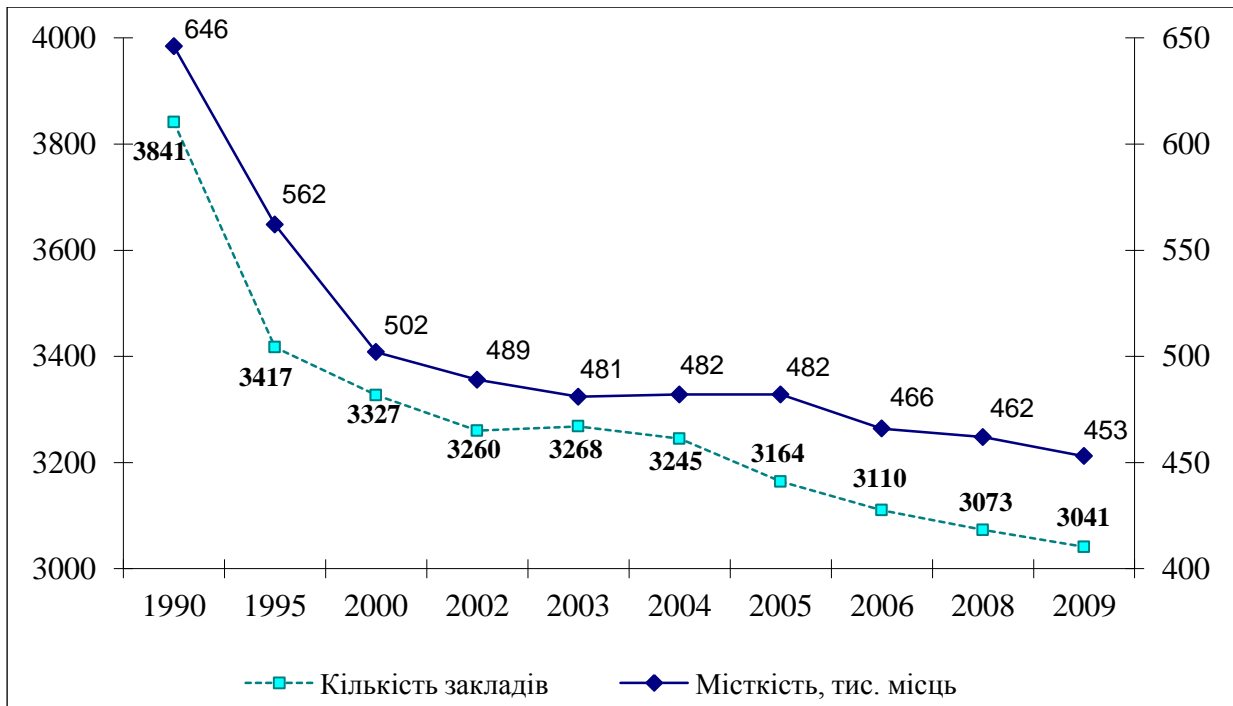

Рис. 4. Динаміка кількості і місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів України у 1990–2009 рр. (за матеріалами [11])

При наявності значного попиту на санаторно-курортні послуги як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, щорічний приріст кількості відпочиваючих складає лише 1%, й одночасно впродовж багатьох років з різних причин не працюють майже 700 закладів або 20%, це понад 50 тис. ліжко-місць або 10% загального ліжкового фонду. За функціональним призначенням найбільша частка закладів, що не працюють з року в рік припадає саме на загальнооздоровчі заклади – 85% від числа непрацюючих, у тому числі на бази відпочинку припадає 79%, на пансіонати відпочинку – понад 5%, на будинки відпочинку – 0,5%. Найбільш розповсюдженою причиною простоювання є відсутність коштів на експлуатацію закладу (57% від кількості непрацюючих закладів). Іншими причинами, в різній мірі, були – перебування на капітальному ремонті (14%); відсутність осіб, що бажали оздоровлюватись (6%); відсутність дозволу санітарно-епідеміологічної станції (7%) тощо [7].

За рахунок різкого скорочення у 2009 р. порівняно з 1990 р. таких видів санаторно-курортних і оздоровчих закладів, як санаторії-профілакторії (майже вдвічі), бази та інші заклади відпочинку (на 15%), заклади 1–2-денного перебування (із 235 до 40), суттєво змінилось співвідношення видів у загальній структурі закладів України (рис. 5).

За період з 2000 р. по 2009 р. у Дніпропетровській області кількість курортно-рекреаційних закладів скоротилась із 236 до 145, у Донецькій – з 521 до 353, у Київській – із 207 до 134, у Луганській – із 144 до 88. У цьому аспекті можна говорити про феномен Харківської області, де кількість закладів сфери не тільки не скоротилась, а навпаки – дещо зросла. Суттєво

збільшилась кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів в Одеській (майже на 100 одиниць) та Херсонській (у двічі) областях (табл. 1).

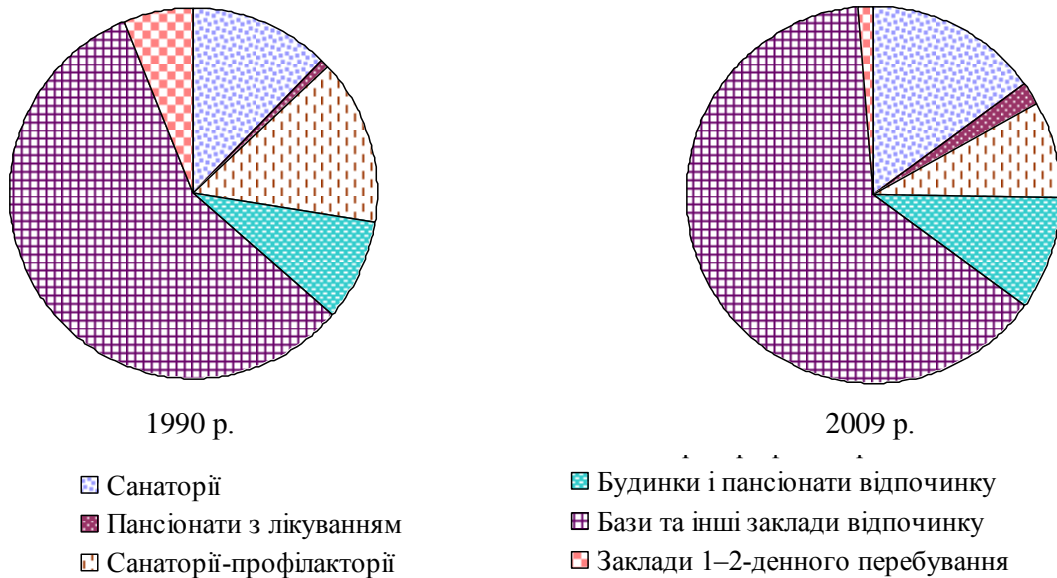

Рис. 5. Видовий склад санаторно-курортних закладів у 1990 р. і 2009 р.

У регіональному розрізі (табл. 1) найбільше санаторно-курортних та оздоровчих закладів налічується в АР Крим (580), Одеській (434), Донецькій (353) областях, а найменше – у Чернівецькій (11), Хмельницькій (17), Тернопільській (18) областях.

У зв'язку з розпадом СРСР ситуація в санаторно-курортній галузі різко погіршилася та за роки незалежності України їй практично не приділялася увага з боку держави. Якщо протягом усіх років існування цієї системи вона була дотаційною, то тепер у бюджеті не тільки не передбачаються подібні асигнування, але й у виплаті податків вона прирівнюється до промислових підприємств. Такі умови не тільки призводять до неправомірного подорожчання санаторно-курортних послуг, але і знижують можливості їхнього повного завантаження, а значить, збільшують збитки галузі. Всі спеціалізовані санаторії перейшли, в основному, на сезонний характер роботи, при цьому багато з них згорнули свої лікувальні бази і почали переходити в розряд закладів відпочинку з низьким рівнем сервісного обслуговування. Через відсутність контролю почали з'являтися нові заклади (бази відпочинку з лікуванням, центри здоров'я тощо), що мають слабку медичну базу і некваліфікований персонал. Загалом санаторно-курортна сфера України як система на сучасному етапі не існує, хоча актуальність санаторно-курортного лікування залишається досить високою [12].

Динаміка кількості та місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів по регіонах України у 2000–2009 рр. (за матеріалами [10])

Регіони	Кількість закладів		Місткість, місць	
	2000 р.	2009 р.	2000 р.	2009 р.
АР Крим	537	580	124239	123903
Вінницька	31	30	5898	5808
Волинська	84	67	4389	4062
Дніпропетровська	236	145	27419	19858
Донецька	521	353	64628	49642
Житомирська	33	22	4888	2603
Закарпатська	65	60	6913	6078
Запорізька	189	195	33859	29270
Івано-Франківська	41	36	4670	3767
Київська	207	134	29025	20767
Кіровоградська	34	39	2790	2674
Луганська	144	88	12815	6130
Львівська	148	114	23878	18810
Миколаївська	172	169	29476	27647
Одеська	338	434	49361	54140
Полтавська	50	42	7558	6341
Рівненська	40	23	3388	3149
Сумська	55	27	4848	3277
Тернопільська	18	18	2467	2175
Харківська	79	96	12140	12117
Херсонська	127	236	31315	36346
Хмельницька	21	17	2060	1941
Черкаська	80	63	6509	6486
Чернівецька	16	11	1578	1282
Чернігівська	61	42	5558	5066
Разом	3327	3041	501669	453339

Для покращення ситуації необхідно [9]:

- реструктуризувати санаторно-курортну систему з перетворенням більшості санаторіїв на сезонні заклади відпочинку при підвищенні лікувально-реабілітаційного потенціалу решти за рахунок концентрації медперсоналу та апаратури;

- підвищити комфортність закладів відпочинку, покращити сервіс, впровадити анімаційний сектор як невід’ємну складову курортного продукту з забезпеченням його відповідними висококласними фахівцями;

- подовжити сезон, в основному за рахунок цілорічної лікувально-реабілітаційної діяльності та приведення її у відповідність з рекреаційними періодами певної кліматичної зони;

– залучити додаткові рекреаційні ресурси та забезпечити якісне медичне їх використання як у лікувально-реабілітаційних, так і в рекреаційних цілях;

– розширити можливості одно-дводенного оздоровлення.

Висновки. Санаторно-курортна діяльність є однією з основних форм рекреаційної діяльності, а складовими її рекреаційного потенціалу є лікувально-оздоровчі ресурси, послуги спеціалістів санаторно-курортних закладів і відповідна інфраструктура, що представлена специфічною (будівлі, обладнання, устаткування санаторно-курортних закладів; спеціальні пристосування, установи та споруди для лікувального використання) та звичайною (заклади культурно-побутового обслуговування) інфраструктурою. До спеціалізованих закладів санаторно-курортної сфери відносяться санаторії, санаторії-профілакторії, курортні поліклініки, бальнеолікарні, грязелікарні, реабілітаційні центри, до загальнооздоровчих – пансіонати, будинки відпочинку, бази відпочинку. В Україні спостерігається стійка тенденція до зниження кількості та місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Для покращення ситуації у вітчизняній санаторно-курортній сфері рекомендується проведення ряд заходів, у тому числі і покращення інфраструктурного забезпечення.

1. Закон України «Про курорти» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 50. – С. 22–43.
2. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400 с.
3. Курорти та санаторії України: Науково-практичний довідник / За ред. К.Д. Бабова, В.В. Єжова та О.М. Торохтіна. – К.: Видавничий дім «Фолігрант», 2009. – 432 с.
4. Новикова В.І. Оптимізація рекреаційної діяльності як важлива умова збалансованого розвитку регіону. // Географія. Економіка. Екологія. Туризм. Регіональні студії: Збірник наукових праць. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2007. – С.263–270
5. Новикова В.І. Рекреаційна інфраструктура: суть поняття, види, методи дослідження // Географія в інформаційному суспільстві: Зб. наук. праць. У 4-х т. – К.: ВЛГ Обрії, 2008. – Т.IV. – С.163–165.
6. Новикова В.І. Територіальна організація рекреаційної діяльності у контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Черкаської області): Дис. ... к. геогр. н.; 11.00.02 – економічна та соціальна географія / Інститут географії НАНУ. – К., 2008. – 268 с.
7. Санаторно-курортные и оздоровительные учреждения Украины: основные показатели деятельности в 2000–2005 годах. // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2006. – № 4. – С.93–96.
8. Смаль І.В. Основи географії рекреації і туризму. – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004. – 264 с.
9. Стан та шляхи розвитку курортів України [Електронний ресурс] // <http://ukraine2012.gov.ua/>
10. Статистичний збірник «Регіони України». – К., 2010. – 368 с.
11. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. Осауленка О.Г. – К.: Консультант, 2010. – 571 с.
12. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
13. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії. – К.: Атіка, 2006. – 264 с.
14. <http://www.tourism.gov.ua/> – Державна служба туризму і курортів.
15. www.crimea-skl.info/ – портал «Санаторно-курортне лікування».
16. www.sankurort.ua/ – санаторії та курорти України.